

MOĆ I HUMANITET

Nije nimalo slučajno da se na dnevnom redu VI međunarodnog zasjedanja Korčulanske letnje škole, koja je i u svom dosadašnjem radu bila orijentisana na fundamentalne teme, našla upravo ova tema. Kao obrazloženje za taj izbor mogu da posluže reči Rudija Supeka prilikom otvaranja Škole: »Izgleda da je problem odnosa moći i čovječnosti oduvijek bio vezan uz onaj dvojski i protivurječni način kako čovjek doživljuje i ostvaruje svoju slobodu: jednom kao vladanje nad prirodnim silama, kao izraz tih istih prirodnih sila, a drugiput kao prisutnost i učestvovanje u vlastitoj ljudskosti, u njenim neposrednim i simboliziranim oblicima, u međuličnim i kolektivnim stanjima«.

Ljudska istorija je u svom dosadašnjem toku, novovekovna istorija pre svega, označavala stalni i sve veći porast čovekove moći nad prirodom. U isto vreme, sa porastom te moći, i baš zahvaljujući njoj, umnožavali su se i oblici moći jednih ljudi nad drugim ljudima, dajući osnovnu karakteristiku svim društvenim odnosima. Ako je tehnika shvaćena kao »svaka aktivna djelatnost preobrazbe, oblikovanja i iskorištenja prirodnih stvari i sila u službi ljudskih potreba, ciljeva i ideja uopće«, bila i ostala differentia specifica ljudskog društva, njeno pretvaranje u instrument za podjarmljivanje ljudi preti da upravo negira ljudski karakter društva. U svom instrumentalizovanom vidu tehnika više »nije samo ljudska tvorba, nego način prisustva bića u cjelini za novovjekovnog čovjeka, zbivanje povijesnoga sklopa: sve što jeste susreće samo kao materijal rada i bezuvjetnost postvarenja, čemu ne izmiču ni ljudski odnosi niti se tome može oduprijeti čovjek sam. I sama ekonomija sada biva funkcijom tehnike, a čovjek se svodi na puko sredstvo ili radnu snagu u procesu sveopćeg iskorištavanja«.

Ovakvo protivrečno kretanje istorije, sa sve naglašenijom drugom tendencijom, dovodi ljude u sudbonosnu dilemu: ili sa sve većom moći nad prirodom u carstvo slobode ili u kolektivnu katastrofu. Ako u ovom trenutku ne mogu ništa

više da urade, intelektualci sveta bar mogu da na tu sudbonosnu dilemu ukažu.

Tako se pojam moći, sa svojim pluralitetom značenja, mnogo više nametao pažnji učesnika ovogodišnje Korčulanske letnje škole nego pojam humanosti, pa je tako i eksplikacija pojma moći dominirala nad eksplikacijom pojma humanosti, što se vidi i iz samih naslova referata.*)

Osnovno pitanje se ipak svodilo na to u kakvom se odnosu nalaze ove dve kategorije u kojima se podjednako izražava suština ljudskog društva. Jesu li to dve potpuno nezavisne kategorije? Da li moć sasvim isključuje humanost? Ili je možda tek moć istinska pretpostavka humanosti? Odgovor na ovo pitanje, naravno, zavisi pre svega od toga šta podrazumevamo pod moći. Svojom distinkcijom između potencija (potentia) u smislu sile, snage ili jačine i potestas (potestas) u smislu sile, snage ili vlasti, Ljuba Tadić je dao preciznu osnovu za razlikovanje moći kao moći nad prirodom i moći kao moći nad čovekom. Razlaganjem ovog osnovnog odnosa na odnos između moći i humanosti i na odnos između nasilja i humanosti, Gajo Petrović je takođe doprineo neophodnom distingviranju u okviru opšte kategorije moći.

Izlaganja najvećeg broja ostalih učesnika uglavnom se kreću u okviru ovih distinkcija. Za ovu priliku daćemo kratke prikaze referata Ljube Tadića, Gaje Petrovića, Veljka Koraća, Andrije Krešića i Ivana Kuvačića, jer smatramo da su oni najpotpunije uspeali da ekspliciraju bilo odnos između moći i humanosti bilo sam pojam moći.

Polazeći od distinkcije koju smo već naveli, Ljuba Tadić konstatuje da je »kategorija moći modernog porekla«, koju je u političku filozofiju uveo Tomas Hops. Krećući se na terenu političke filozofije odnosno političke sociologije, Tadić prati evoluciju ove kategorije, u kojoj je najznačajnija tačka zamena ideje o »najboljoj vladi« idejom o »najefikasnijoj vlasti u smislu dobro organizovane i funkcionalne državne organizacije ili vlade«. Tako je došlo do toga da je moć u smislu potestas »stavila u svoju službu potenciju«. Najznačajniji zaključak koji iz ovoga

*) Andrija Krešić, Nenasilje kao oblik ljudske egzistencije
Branko Bošnjak, Problemi humanizma u politiziranom kršćanstvu i ideologiziranom marksizmu

Mihailo Đurić, Kriza čovjekovog samorazumijevanja

Vanja Sutlić, Moć i čovječnost

Ivan Kuvačić, Suvremeni oblici duhovnog nasilja

Veljko Korać, Napredak i humanost

Ljubomir Tadić, Moć elite i demokracija

Dušan Pirjevec, Nacija i moć

Gajo Petrović, Moć i nasilje

sledi svodi se na to da je »moć kao potestas podredila rad i na osnovu toga postigla istorijsko uvaženje«. »Ona (potestas) je, kaže Tadić, podredila rad i kao fizičku i kao intelektualnu silu, snagu, i iz ovog dvostrukog podčinjavanja i iskorišćavanja proizlazi njena vladajuća pozicija«. Povezujući ovo pitanje sa pitanjem elite i demokratije, Tadić dalje zaključuje da se moć u ovom smislu javila kao »sposobnost da se izazove pokoravanje interesima i ciljevima pre svega privilegovane vladajuće manjine«. Na tom tlu nikla je i konzervativna teorija elite, po kojoj je »prirodni poredak jedino onaj poredak u kome vlada manjina, i to manjina odabranih moćnih ljudi koji prodiru na vrh na bezobziran način«. Time je istovremeno negirana i Lokova definicija demokratije kao vladavine većine.

Gajo Petrović je svoje izlaganje započeo fundamentalnim pitanjem: Da li su moć i nasilje bitna obeležja čovečnosti ili su negacija čovečnosti? Otvarajući i treću mogućnost: da su moć i nasilje nešto neutralno u odnosu na čovečnost, nešto instrumentalno u odnosu na ovu poslednju, Petrović, oslanjajući se na Ničea, razlikuje tri oblika moći:

1. moć kao puka moć, kao snaga, svojstvena svemu živom i neživom,
2. moć kao viša snaga, nadmoć, moć vladanja, upravljanja i prisvajanja,
3. moć kao sposobnost doživljavanja i življenja, moć kao mogućnost, kao stvaralaštvo.

Samo treći oblik moći je prava ljudska moć. Drugi oblik moći, moć kao nadmoć, Petrović tretira kao otuđeni oblik ljudske moći, dok je moć kao snaga samo predljudski oblik moći. Ovakvo razlikovanje oblika moći dopušta da se moć shvati, kao što je to jedan učesnik zahtevao, kao plemenita moć.

Zanimljivo je, međutim, i razmatranje Gaje Petrovića o pojmu nasilja. Polazeći od toga da je čak i revolucionarno nasilje — kategorija koju je uveo Markuze — ipak nasilje, on insistira na distinkciji između sile i nasilja. Nasilje uvek teži bilo fizičkoj bilo psihičkoj destrukciji čoveka i kao takvo bitno je nehumano i ne može poslužiti kao sredstvo za postizanje progresivnih ciljeva. Osim toga, jednom započeto, nasilje, čak i kada je u pitanju revolucionarno nasilje, teško je zaustaviti. Svaka upotreba sile, međutim, ne znači nasilje, jer sila upravo može da posluži kao odbrana od nasilja.

Tražeci osnovu za suprotstavljanje odnosno pomirenje ove dve kategorije: moći i humanosti, Veljko Korać otkriva genezu negiranja huma-

nosti i isticanja moći kao samostalnog cilja i istovremeno ukazuje na jedino moguću perspektivu humanosti.

Govoreći o progresu i humanosti, Korać kaže da moć i humanost samo prividno „spadaju u jedno i čine suštinu sveukupnog napretka”. Njihova stvarna podvojenost je, međutim, karakteristika dosadašnje istorije, u kojoj „osnovno merilo čitavog napretka postaje efikasnost s kojom se ljudska znanja pretvaraju u realnu moć”. U Hegelovom sistemu već nema mesta za humanost. »Razvitak se može shvatiti i kao proces, kao što Hegel shvata, u kome uopšte nema mesta za humanost«. Ništa bolje čovek ne prolazi ni u pozitivističkom načinu mišljenja, bez obzira na njegove brojne varijante. Ovaj način mišljenja, koji »sistematski rastvara čoveka i čovečnost u totalno racionalizovane i matematizovane sisteme i strukture«, izvor je, po Koraću, novih mitova. Dakle, sledeći ova dva toka mišljenja, efikasnost i racionalnost postaju dominantni principi razvoja, za koji je čovek potpuno nevažan. Ima li onda nade za čoveka ili je njegova smrt, najavljena od strukturalista, neminovna? Mada i marksistička misao doživljava oprečna tumačenja, njegova vizija budućeg društva, smatra Korać, ostaje realna nada za čoveka. »Revolucionarna humanistička eshatologija koja se zasniva na Marksovom shvatanju čoveka, društva i istorije ipak otkriva perspektive humanog društva«. Ova perspektiva podrazumeva pre svega ukidanje eksploatacije i stvaranje novog i humanog društva, besklasnog društva. Mada ta vizija budućeg društva predstavlja utopiju, »ta utopija je, kako kaže Korać, postulat koji sledi iz dosledne kritike svih dosadašnjih oblika ne samo izvan ekonomskih oblika prinude već i oblika ekonomske prinude u društvima u kojima se moć društvenosti uvek pretvarala ili u vladavinu ljudi nad ljudima ili u vladavinu stvari nad ljudima«.

Andrija Krešić je u svom referatu upravo pokušao da odredi one uslove u kojima bi se »nasilje javilo kao oblik egzistencije«. Komunistički, neosporno, predstavlja takve uslove u kojima će nasilje iščeznuti. »Komunistički, kaže Krešić, izražava neuništivu ljudsku potrebu za humanizacijom svijeta«, ali, probijajući se do tog svog autentičnog smisla, »komunistički se mora oslobađati sopstvenog metoda prinude čim je savladao silu protivnika«. Tako shvaćen komunistički bi značio nastupanje »sile slobodnog ljudskog duha, metoda ljudskog uma koji upravlja razvitkom materijalne sile«. Ostaje, međutim, pitanje izbora takvog puta. Ako čovečanstvo bira, ono, smatra Krešić, ne može da izabere sopstvenu propast. Ali, »kako još ne postoji za sebe, čovečanstvo mora izabrati sebe da ne bi konačno propalo pred pragom svoje prave isto-

rije«. Zaključujući, Krešić kaže: »Komunizam i jeste ovaj mogući samoizbor čovječanstva«.

Ivan Kuvačić se pozabavio jednim aspektom moći koji u drugim referatima nije došao do izražaja — savremenim oblicima duhovnog nasilja. Polazeći od toga da nasilje nije samo upotreba fizičke sile, Kuvačić je za predmet svog izlaganja odabrao takozvane manipulativne tehnike kao specifičan vid nasilja, koje »podrazumeva prividno dobrovoljno pristajanje«. Ova vrsta nasilja postaje sve dominantnija u savremenom svetu, pa zato i zaslužuje posebnu pažnju, jer, kako kaže Kuvačić, urednik novina i propagandista sve češće zamenjuju policajca, možda bi bilo bolje reći — dopunjuju ga.

Dominaciju manipulativnih tehnika kao oblika nasilja omogućuje, pre svega, »postojanje moćnih, velikih organizacija«, u kojima se razvija postupak »formiranja uslovnog refleksa«.

Kuvačić razlikuje tri oblika manipulacije:

1. fašističku manipulaciju,
2. novčano-tržišnu manipulaciju, i
3. staljinističku manipulaciju.

Mada sve tri navedene manipulacije imaju neke zajedničke karakteristike, postoji i nešto što svaku od njih specifikuje. Za fašističku manipulaciju je karakteristično razvijanje autoritarnosti pre svega. Postojanje autoritarnih i poluautoritarnih organizacija ima za posledicu sputavanje spontanosti ljudi. Novčano-tržišna manipulacija se zasniva na uvećanju potrošnje kao uslovu razvijanja sistema. Kad je u pitanju ovaj oblik manipulacije, »sve što stimulira ekspanziju proizvodnje nije negativno bez obzira na svoj oblik«. Najzad, staljinistička se manipulacija koristi revolucionarnom eshatologijom, koja »briše granicu između represije i revolucionarne prinude«. Uspostavlja se distinkcija između »objektivne i subjektivne istine« i dolazi do »identifikacije sa organizacijom i gubljenja personalnosti«.

Na kraju, smatramo da izvesnu pažnju zaslužuju i pojedine diskusije koje su vođene u okviru različitih sekcija tokom rada Korčulanske letnje škole. Možda je najinteresantnija bila diskusija koja se jednom prilikom vodila u sprskohrvatskoj sekciji. Neke ideje koje je tom prilikom izneo Dušan Pirjevec izazvale su reakciju najvećeg broja oponentata. Mada se diskusija kretala uglavnom u okviru filozofskih kategorija, iskristalisalo se jedno pitanje, koje je isto toliko filozofsko koliko i sociološko, isto toliko antropološko koliko i istorijsko. Naime, teza Pirjeveca je da filozofija ne može sebi da postavlja

pitanje šta da se radi ako prethodno ne raščisti pitanje predmeta. Po njemu, filozofija je u Evropi uvek bila metafizika, platonizam, koja se danas realizuje u naukama, pa se postavlja pitanje mišljenja. Razvijajući dalje svoju misao, Pirjevec se pita da li se može legitimno govoriti o humanizaciji sistema, da li se može zahtevati marksizacija postojećeg. Po njemu, nema više identiteta između esencije i egzistencije, dok je Korčulanska letnja škola pošla od toga da egzistenciju treba uskladiti sa esencijom, koja se opet svodi na marksistički humanizam. Ovo je, po mišljenju Pirjevca, pogrešno, jer se i sam pojam čovečnosti promenio, a misao se mora pozabaviti i problemom racionaliteta.

Uključujući se u ovu diskusiju, pored ostalih, Zoran Vidaković je možda najeksplicitnije izneo suprotno stanovište. On se, pre svega, ne slaže sa tim da u sistemu nema mesta humanizmu i da sistem treba tretirati kao dovoljan samom sebi u svom racionalizmu, dakle da sistem treba vrednosno neutralizovati. Po Vidakoviću, diskusiju o racionalnosti bilo kog sistema ne možemo odvojiti od raspravljanja o ciljevima, vrednostima i potrebama kojima ta racionalnost treba da bude podređena. To drugim rečima znači da racionalnost nekog sistema, kao funkcionalistički pristup, ne može da bude sama sebi cilj. Ako imamo u vidu humanistički cilj, onda se racionalnost samog sistema javlja kao sredstvo za postizanje tog cilja. Pri tome, naravno, stepen ostvarivanja humanističkog cilja javlja se u pozitivnoj korelaciji sa razvijanjem samog sistema, ali sistem nikako ne može da bude indiferentan u vrednosnom pogledu ako se polazi sa određenog stanovišta.

U radu Korčulanske letnje škole učestvovao je, kao i svake godine, priličan broj filozofa i sociologa iz nekoliko evropskih zemalja, mada neki najavljeni nisu došli. Među prisutnima treba spomenuti: Johna Lewisa, Enza Pacija, Karla Heintza Volkman-Schlucka i Luciena Goldmanna.

Lucien Goldmann, uvek prisutan u svom vremenu, u izlaganju koje tematski odgovara većini referata, nastojao je da osvetli neke savremene aspekte odnosa moći i humanosti. Poslednji događaji u njegovoj zemlji i na drugim stranama sveta, dali su mu povoda da se pita o novim subjektima istorijske akcije. U izmenjenom odnosu društvenih slojeva, među kojima sve više dominiraju najamni srednji slojevi, na pozornicu stupaju i studenti suprotstavljajući se autoritetu i organizaciji u ime spontanosti.